

Arnold Toynbee: Ermeni Faciaları: Bir Ulusun İmhası

Posted on 30/10/2014

ARNOLD TOYNBEE (1889- 1975) Ünlü İngiliz tarihçi, filozof, Londra Üniversitesi profesörü (1919-1955). Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilirkşi olarak, Paris'te düzenlenen her iki Barış Konferansına (1919-1920 ve 1946) katılmıştır. 1934 - 1961 yılları arasında on iki cilt olarak yayımlanan "Tarihin Araştırılması" eseri ona dünyaca ün kazandırmıştır. Medeniyetlerin değeri- lendirilmesinde o çok özgün, bir o kadar da tartışmalı sistem geliştirmiş bulunmaktadır. 1915 'te kaleme aldığı "Ermeni Faciaları: Bir Ulusun İmhası" başlıklı eserinde A. Toynbee eşitli belgeler ve gözlemlere dayanarak, Batı Ermenilerinin Abdülhamid ve Jön Türkler Döneminde çekmiş olduğu cehennem azabını gözler önüne sermektedir. Ermeni Kıyımını belgeleyen bu eserin önsözünü, ulusumuzun samimi dostu Vikont James Bryce yazmıştır. A. Toynbee ayrıca Vikont tarafından hazırlanmış olan "Mavi Kitabın" (1916) yayınlanmasına da etkin katkılarda bulunmuştur.

A. Toynbee 'nin "Ermeni Faciaları" kitabı 1975'te, Hakob Torosyan'ın tercümesiyle, Beyrut'ta basılan aylık "Şirak" Dergisinde yayınlanmıştır (Mart-Nisan, Haziran sayısı). Kitabın bazı bölümleri "Büyük Facianın Anı Defteri" (Beyrut, 1965) ve "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Soykırımı" (Yerevan, 1991) eserlerinde de yer almaktadır. Oysa Ermeniceye tam olarak çevirilmiş olsaydı, ünlü tarihçinin bu kitabı ana kaynak olarak, yalnız soykırım araştırmacılarını ilgilendirmenin de ötesinde de önem arzedecekti. Şimdi kitabın H. Torosyan 'ın çevirisinden Doğu Ermeniceye uyarlanmış olan bazı bölümlerini sunuyoruz.

KATLIAMLAR ÖNCESİNDE ERMENİSTAN

Almanya tarafından tetiklenen Umumi Harp, uzun yıllar savaş yüzü görmemiş olan barışsever Belçika ile güzel sanatların vatanı Fransa'yı büyük ölçüde tahrip etti. Bu Harp, aynı zamanda, daha önce zarara uğramış olan ülkelerin yarasına da tuz bastı. Özellikle Polonya, 1914 öncesi durumu arar oldu. Balkan ülkeleri ise federasyon oluşturma yolundaki son ümitlerini de yitirdiler. Ve şimdi Doğuda, savaşın en sıcak noktasıda, Ermenistan'ın sürekli maruz kaldığı zulümler zirveye tırmanmış bulunmaktadır. Türkiye, vahşet ve barbarlığın inanılması güç yöntemlerini devreye sokmak suretiyle, düzenli bir biçimde, acımasızca Ermeni halkını nihayi olarak imhaya kalkışmıştır.

Ermeniler, Ön Asya'ya yerleşmiş halklar arasında belki de en eskisi olup, günümüzde yaşama en bağlı olanıdır. Onlar Hazar Denizi, Ak Deniz ve Kara Deniz arasında yer alan, yüksek dağlara çevrili platoda yaşamaktadır. Ermeni köylüler, en eski çağlardan beri varlıklarını burada, hayata tutunarak sürdürmüş olup, bu durum son savaş öncesine kadar devam etmiştir. Yeryüzünde Hıristiyanlığı ulusal devlet dini olarak ilk benimseyen güçlü ve uygar Ermeni krallığı burada kurulmuştur. Kilise ile halk art arda ülke topraklarına giren istilacılar karşı olağanüstü yaşam kavgası vererek, kendi geleneklerini burada korumuştur.

Ancak asırlar boyu hem Ermenistan, hem de Ermeni halkı gelişimden mahrum kalmıştır. Zira Türk imparatorluğunun doğu vilayetleri kavimler karışımının arenası olmuş ve Osmanlı iktidarının Balkanlarda uyguladığı idari sistem, orada da aynen uygulanmıştır. Adaletten yoksun İslami yönetim altında Kürtler, eski bir halk olmalarına karşın, barbar kalmıştı. Bunlar ikametgahlarını terkedip, dağlara, Ermeni medeniyetinin beşiğine sızılmaktaydı. Keçi ve koyunları için otlak ararken, yerli ahalinin bakımlı köy ve tarlalarını kıskanmaktaydılar. Ermeniler böylece kendilerine ait toprakların sahibi olma konumunu yitirdi. Ancak onlar bu kaybı, kendi hudutları dışında çeşitli koloniler kurarak, telafi etmesini bildiler. Zira Ermenilik sadece çalışkan köylüden ibaret değildi, onun zihni, güzel sanatlara ve teemmüle

de bir hayli yatkındı.

Dağlar arasına serpilmiş köyler, düşman aşiretlerin saldırılarına maruz kalmalarına rağmen, umutsuzluğa kapılmayıp, kendi okullarını açmaktaydı, okul ise insanı medeni dünyaya taşıyan en etkin yoldur. Ermenilerin Avrupa'da Yahudi, Şark'ta ise Rumların sergilemekte oldukları ticari yeteneği de geliştirmişti. Onlar Türkiye'nin iç kesimlerinde zanaatçı ve esnaf rolünü de üstlenmiş bulunmaktaydı. Bundan sekiz ay öncesine kadar Kuzey Suriye ve Anadolu'nun şehirleri zanaatın, aklın ve ticaretin merkezi olan kalabalık ve gelişmiş Ermeni mahallelerine sahipti. Bu mahalleler Kostantinopol ve Avrupa ile ticari ilişkiler içindeydi.

Kostantinopol'de Ermeni nüfusu 200 bine ulaşmıştı, bir o kadar Ermeni de Ruslara ait Kafkasya'nın merkezi Tiflis'te yaşamaktaydı. Hıristiyan yönetimi ve kalkınmış ekonomisi ile Güney Kafkasya, hakikaten, Ermenilerin ikinci vatanı haline gelmişti. Katolikos ya da Ermeni kilisesinin başı, Rus Ermenistan'nda bulunan Ecmiyatzin'de ikamet etmektedir. Ülkede Ermeni nüfusu 700 bindir. Altı ay öncesine kadar bu nüfus azınlıkta kalmaktaydı, zira Osmanlı hakimiyeti altında 1 milyon 200 bin Ermeni mevcuttu. Bu Ermeni çoğunluğunun yandan fazlası asıl Ermenistan'da, Fırat'ın doğusu ile Dicle'nin kuzeyinde yer alan topraklarda yaşamaktaydı. Diğer Ermeniler ise Fırat'la Kostantinopol arasında yer alan tüm şehirlere dağılmıştı. Onların nüfusu, özellikle de ovası bereketli olan, güneydoğu istikametinde Ak Deniz'e açılan, ovayı çevreleyen saıp dağlar arasında Zeytun ve Hacın şehirleri gibi Ermeni kültürünün gelişmiş merkezlerine sahip Kilikya'nın Adana Vilayetinde yoğunlaşmıştı.

Ancak bu 1 milyon 200 bin Ermeninin kaderi hiç bir zaman gıpta edilecek türden olmadı. Onlara daima mağlup halk muamelesi gördüler, kendilerine asla silah taşıma hakkı verilmediği için de ülkede mevcut anarşi ortamında onlar Müslüman komşularının keyfi emellerine alet oldu. Bununla beraber, söz konusu elverişsiz bu durumun, bazı getirileri de yok değildi. Ermenilerin ticaretteki mahareti, ziyadesiyle duyarsız ve muhafazakar Türk ahali arasında, onlara bazı imtiyaz, ülke zenginliğinden belirli bir pay sağlamaktaydı.

...Her ne kadar Hıristiyan ve aydın Ermeni tebaa ile toprak sahibi Türk beraberce yaşarken, aralarındaki mevcut ilişkiler istikrarsız da olsa, karşılıklı çıkar bunları birbirine bağlamıştı.

Ermeni Meselesinde uygulanan eski yöntemin tatmin edici olmadığını ilkin Sultan Abdülhamid açıklamıştı. Balkan halklarıyla yaşadığı deneyimler ona, İmparatorluğun uç eyaletlerini, kavimleri birbirine kırdırarak idare etmeyi siyasi bir tecih olarak benimsemeyi öğretmişti. O yetenekli ve girişimci yerel halkın, 1878’de Bulgarların Rus desteğiyle yapmış oldukları gibi, hürriyet peşinde koşacağı kaygısıyla, bu siyaseti doğu vilayetlerinde uygulamaya koydu. Sultan sömürüleri ikiye katladı, yürürlüğe koyduğu farklı baskılarla Ermenileri ezdi ve Kürt aşiretlerinden süratle Hamidiye atlı alayları oluşturdu. Kürtleri şeref madalyalarıyla ödüllendirdi, modern silahlarla donatıp, onlara hayatta en çok arzuladıkları şeyi yapmayı öğretti.

İşte, insanlık tarihinde başka bir benzeri olmayan Ermeni katliamları, Osmanlı hükümetinin yönetiminde böyle başladı. 1895-96 Dehşeti medeni dünyayı sarsmış ve yaşlı Gladstone’in alanen söylediği son nutkuna vesile olmuştu. Abdülhamid 1908’de tahttan indirildiğinde, İttihat ve Terakki Komitesi tüm Osmanlı tebaasına eşit siyasi haklar vaat eden Meşrutiyeti ilan etmiş, insanlar ülkede yeni ve parlak bir dönemin açıldığına inanmıştı. Ancak Osmanlı Meşrutiyeti henüz bir yılını doldurmadan, Adana Vilayetinde, gerçi daha kısıtlı, ama öncekiler kadar canavarca gerçekleştirilen katliamlar baş gösterdi. Tabi bu facia da atlatıldı, fakat geride irsi bir hastalık bırakmıştı.

Umumi harpten birkaç ay önce, Osmanlı Ermenistanı’na dolaşan Noel Buxton Jön Türklerin Kürtleri silahlandırıp, yeni facialar tezgahlayarak, Abdülhamid’in politikasını kararlılıkla aynen uyguladıklarını rapor etmişti. Sonra savaş çıktı. Türkiye’nin Almanlara katılmasıyla katliamlar başladı.(...) Sayısız gözlemler mevcut, öylesine yalın ve korkunç ki, duyanlar doğruluğuna inanmakta zorlanıyor. Bunların bir kısmı, Türkiye’nin baştan sona korkunç olaylara sahne olan iç kesimlerinde bulunan yolcu- lar, faaliyetlerini tamamlayıp dönen Avrupalı veya Amerikalı memurlar gibi tarafsız görgü tanıklarına ait (...) Kıyımlar sebepsiz

yere gerçekleştirilmişti, ama sıradan insanlara saldırıları sürdürebilecek bahaneyi bulmak, bunların mimarları ile tertipçilerini mutlu kılacağı açıktı.

KATLIAMLARIN PROGRAMI

1914'ün sonbaharında Türkiye'nin savaşa girmesi Ermenilerin durumunu bir anda ağırlaştırmadı. Jön Türkler döneminde hem Hıristiyanlar, hem de Müslümanlar eşit olarak askerlik hizmeti vermekle yükümlüydü. Ancak bu hizmetin bir özelliği vardı, o da Müslüman tebaanın tamamını ihtiva eden kanuni bir vazife olması. Birçok Ermeni ise belirli bir bedel ödeyerek, bu hizmetten muaf tutulmaktaydı. Ermeni halkının çalışkan, başarılı ve barışsever olduğunu sürekli vurgulamaya gerek yok, zira zaten belirtilmiş bulunuyoruz. Ermeniler arasında eğitimini Avrupa okul veya üniversitelerinde ya da Amerikan misyonerlerinin muazzam kolejlerinde almış, ileri görüşlü kadın ve erkeklerin sayısı bir hayli fazlaydı. Türkiye'de aydın, mucit, profesör, tacir ve zanaatkar tabakasını onlar oluşturmaktaydı. Ülkenin beyniydiler, ama bileği değil.

Mevcut savaş ise Hıristiyan devletlere karşı verilmekteydi. Ermeniler açısından bu vatan uğruna verilen bir savaş olamazdı, çünkü Türkler beş yıl önce onların kardeşlerini Adana'da katletmişti. Kış böyle geçti ve kimse baharda neler olacağını kestirecek durumda değildi. Bununla beraber Kostantinopol'de Osmanlı hükümeti, tabi hükümet tabiri yerindeyse, Enver'in, Talat'ın ve diğer Jön Türklerin, Vikont Bryce'm haklı olarak "vidansız çirkefler grubu" diye tanımladığı komitesi, bu güçlü ve ilkesiz iktidar ağzında bir program gevelemekteydi, bunu da Nisan ayında yürürlüğe koydu.

Hedef tekti, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Hıristiyan Ermenilerin imhası. Zira savaş ortamı Avrupa sözleşmesinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki denetimini geçici de olsa kaldırmıştı. Geleceğe yönelen ve zaferden emin olan Enver, bu sayede hem kendisinin hem de suç ortaklarının Hıristiyan tebaa ile yakınlaşma politikaları nedeniyle sürekli Osmanlı

hükümetlerinin işlerine karışan Batı devletleri ve Rusya'nın intikamından kaçacağını ümidini taşımaktaydı.(...) Cürüm büyük bir titizlikle hazırlanmış olsa gerek, zira elimizde aynı yöntemin uygulandığı farklı yörelerin sayısının elliyi aştığını bel–geleyen kanıtlar mevcut.(...) Bakın genelde neler yaşandı.

Kararlaştırılan günde zabıta süngüsünü tüfeğine takmış vaziyette şehrin sokaklarını tutmaktaydı. Vali eli silah tutabilen, ancak askerlikten muaf tutulan tüm Ermenilere kendisine müracaat etmeleri talimatı vermekte, uymayanları ölümlle tehdit etmekteydi. “Eli silah tutabilen” kavramı olasıya genişletilmişti, çünkü on beşinden yetmiş yaşına kadar tüm erkekleri kapsamaktaydı. Jandarmalar hepsini şehir dışına çıkar–maktaydı. Şehirden pek öyle uzaklaşmanın gereğini de duymamaktaydılar, zira katliam için eşkiyalar hali hazır olup, Kürtler de dağlarda pusuya yatmış beklemekteydi. Kıyım için ayrılan ilk dere bu bedbahtların öldürülüşüne defalarca tanık olmuştur. İşlerini bitirdikten sonra jandarmalar, hiç bir şey olmamışçasına, şehre dönmekteydi.

İlk fasıl böyle tamamlandı. Böylelikle Ermeniler, sonuçları çok daha feci olan ikinci fasla mukavemet etme gücünden yoksun bırakılmış oldu. Ahalini kadın, yaşlı ve küçük çocuklardan oluşan diğer kesimine ise bir hafta veya on gün gibi belirli bir süre zarfında tehciye hazırlanmaları talimatı verilmekteydi. Her halükarda kendilerine tanınan süre on beş günü geçmemekteydi. İstisnasız herkes aile ocağını terkedip, sonu meçhul yolculuğa çıkacak, geride bıraktıkları evleri baskları ve mal varlıkları ise Türklerin eline geçecekti.

Bu talimatın insanları mecbur bıraktığı eziyetler tasavvur dahi edilemez. Zira Ermeniler, kendi topraklarını giderek beyazlara bırakan kızılderililer gibi vahşi değildi. Ne de Kürt komşuları gibi barbar göçebe çoban. Onların yaşamı da bizimkinin aynısıydı. Şehir hayatım benimsemiş olup, nesilden nesle yaşadıkları şehrin kalkınmasını sağlamışlardı. Yerleşik bir halkın temsilcisi olarak doktor, avukat, profesör, bakkal, zanaatkar ve memurdular. İnşa ettikleri muhteşem kiliseler, açtıkları muazzam okullar, onların zeka ve becerilerinin ifadesidir. Onların kadınları Avrupalı ve Amerikalı kadınlar gibi narin, bakımlı, maharetli,

nazik ve nezaketlidir. Hakikaten de Ermeniler Bâtı medeniyeti ile yoğun ilişkiler içindeydi, zira Amarıkan misyoner kuruluş ve kolejlerini Ermeni katliamlarına sahne olan tüm merkezlerde en az elli yıldır faaliyet göstermekteydi. Kurtulabilmeleri için Ermenilere tek bir umut yolu kalmıştı, o da din değiştirmek!